

**Голові разової спеціалізованої вченої ради ID
15812**

**Національного університету «Київський
авіаційний інститут»**

**доктору юридичних наук, професору
Нуруллаєву Ількіну Садагату огли**

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Бушка Олександра Олександровича
«Міжнародно-правове забезпечення повоєнного відновлення держави:
теорія і практика», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право», галузь знань 29
«Міжнародні відносини»**

Актуальність теми представленого до захисту дисертаційного дослідження обумовлена передусім дією правового режиму воєнного стану, зумовленого триваючою збройною агресією російської федерації проти України. За таких обставин Українська держава здійснює пошук ефективної та результативної моделі міжнародно-правового забезпечення не лише припинення агресії щодо неї, а й повоєнного відновлення, що надзвичайно актуалізує потребу у системному доктринальному опрацюванні елементів міжнародно-правового механізму повоєнного відновлення держави (нормативних, інституційних, функціональних), оцінці ефективності їхнього застосування в конкретних постконфліктних ситуаціях, з метою розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення таких механізмів, зміцнення гарантій прав постраждалої держави на відшкодування завданої шкоди та досягнення сталого миру і розвитку в постконфліктний період. Концептуальну розробку саме цих питань обрано за мету представленого дисертаційного дослідження в межах його предмету, що дає підстави для

загального висновку про актуальність теми та загалом проведеного здобувачем дисертаційного дослідження.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їхньої достовірності та новизни

Представлена дисертація є комплексним науковим дослідженням теоретичних та практичних аспектів механізму міжнародно-правового забезпечення повоєнного відновлення держави. Системний підхід, застосований здобувачем до предмету дослідження, дозволив сформулювати конкретні завдання теоретичного та практичного характеру та обґрунтувати висновки, яким притаманні необхідні ознаки наукової новизни.

Структура дисертації обумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 299 сторінок, з яких основного тексту 253 сторінки.

Логічність та послідовність побудови структури роботи сприяли обґрунтованості та достовірності отриманих результатів дослідження.

Також обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації забезпечена застосуванням як загальних, так і спеціальних методів наукового пізнання дійсності. З-поміж інших, у роботі були широко використані: діалектичний, системно-структурний, історико-правовий, порівняльно-правовий, структурно-функціональний, прогностичний методи, а також метод аналізу та синтезу.

Достовірність результатів дослідження також підтверджується використаною джерельною базою, яка широко охоплює наукові розробки з відповідної тематики, національне та зарубіжне законодавство, судову практику, а також наукові праці провідних вітчизняних та іноземних вчених. Список використаних джерел налічує 351 найменування.

Детальний аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок, що дослідження має системний, цілісний характер, є самостійною працею, яка відзначається високим науковим рівнем. Висновки та пропозиції, сформовані за результатами дослідження, є обґрунтованими та мають наукове та практичне значення.

Слід відмітити, що отримані результати дослідження були достатньо та належно апробовані. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 8 наукових публікаціях, а саме: у 5-х наукових статтях у фахових наукових виданнях України; у 3-х тезах наукових доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах.

На думку офіційного опонента, вищевикладені показники свідчать про добросовісну, комплексну, цілісну, теоретично і практично значущу роботу, вказують, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації мають достатній ступінь наукової обґрунтованості, є достовірними.

У цілому ж, ознайомлення з дисертацією О. О. Бушка, а також з його науковими публікаціями, дає офіційному опонентові підстави для висновку про відсутність у науковій роботі положень, що можуть бути розцінені як порушення академічної доброчесності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на дисертаційному рівні автором сформульовано цілісну концепцію механізму міжнародно-правового забезпечення повосного відновлення держави, що віднайшла своє втілення у висновках дослідження, які характеризуються науковою новизною, та у пропозиціях щодо їхнього законодавчого унормування, зокрема ухвалення базового законодавчого акту про засади повоєнного відновлення та гарантії сталого розвитку.

На основі аналізу наукової новизни результатів дослідження, висновків та пропозицій, зроблених у роботі, слід зазначити ті з них, які заслуговують на особливу увагу як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Так, здобувачем запропоновано авторське визначення категорії «міжнародно-правове забезпечення повоєнного відновлення держави», під якою автор пропонує розуміти цілісну систему міжнародно-правових норм, інституційних механізмів та регулятивних засобів, спрямованих на відновлення ефективного державного контролю, а також соціально-економічної інфраструктури в постконфліктний період, що реалізується через взаємодію договірної, інституційної та звичаєво-правової рівнів регулювання (с. 25 дослідження).

Автором у дослідженні запропоновано концептуалізацію генезису міжнародно-правових механізмів повоєнної допомоги, засновану на їх комплексному історико-правовому аналізі, що дало змогу встановити закономірності впливу еволюції міжнародного правопорядку на трансформацію моделей повоєнної відбудови держав. Дисертант в роботі аргументує, що «... еволюція підходів до повоєнної відбудови свідчить про трансформацію міжнародно-правової парадигми: від репараційної моделі до системної, інтегрованої конструкції, що поєднує відповідальність, солідарність і стратегічну мету забезпечення сталого миру» (с. 59 дослідження).

Здобувачем повною мірою обґрунтовано дворівневу класифікацію принципів міжнародно-правового регулювання повоєнної допомоги, що охоплює загальновизнані принципи міжнародного права та спеціальні принципи, притаманні відносинам повоєнного відновлення: пріоритетності потреб постраждалої держави, умовності та цільової спрямованості допомоги, сталості відновлення й системної координації міжнародних зусиль (с. 97-98 дослідження).

Надзвичайно позитивним є те, що в рамках роботи автором розроблено концептуальну модель міжнародно-правових гарантій сталого розвитку держави у повоєнний період, що інтегрує правові, інституційні та процедурні механізми їх забезпечення на універсальному, регіональному та двосторонньому рівнях, а також обґрунтовано критерії оцінювання ефективності відповідних гарантійних механізмів. У цьому контексті

заслуговують на підтримку пропозиції автора стосовно потреби в ухваленні базового законодавчого акта про принципи повоєнного відновлення та гарантії сталого розвитку; посилення антикорупційної інституційної спроможності держави у відповідності з оновленими стандартами ЄС; законодавчого унормування цифрових стандартів прозорості у розподілі коштів на відновлення, що демонструватиме органічну єдність між євроінтеграцією та правовим забезпеченням сталого розвитку в повоєнній Україні (с. 228-229 дослідження).

Це основні, але далеко не всі наукові положення, запропоновані здобувачем за результатами проведеного дослідження механізму міжнародно-правового забезпечення повоєнного відновлення держави, що заслуговують на позитивну оцінку та дають підстави для характеристики представленого дисертаційного дослідження як оригінального.

Оцінка змісту та завершеності дисертації та анотації

У вступі дисертації обґрунтовано вибір теми дослідження, ступінь її наукової розробки, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, їхню апробацію.

Розділ 1 «Теоретико-правові основи формування та визначення повоєнної допомоги державам у міжнародному праві» складається із трьох підрозділів, у яких автором висвітлено та проаналізовано історико-правову еволюцію міжнародних механізмів повоєнної відбудови – від Вестфальської системи до сучасних багатосторонніх форматів міжнародної допомоги, а також розкрито поняття та правову природу повоєнної допомоги як комплексної міжнародно-правової категорії, визначено її основні ознаки та функціональне призначення. Автор доходить висновку про змішаний характер правової природи повоєнної допомоги, яка розкривається через поєднання договірних механізмів, рішень міжнародних організацій та норм, що регулюють міжнародну відповідальність держав, та може виступати як

форма міжнародного співробітництва та солідарності, так і як елемент виконання зобов'язань, що виникають унаслідок міжнародно-протиправного діяння.

Особливу увагу приділено принципам міжнародно-правового регулювання повоєнного відновлення, зокрема принципам міжнародної солідарності, координації міжнародної допомоги, сталого розвитку, законності та пріоритетності потреб постраждалої держави. Аналіз принципів та загальних підходів міжнародно-правового регулювання повоєнної допомоги дало авторів підстави стверджувати, що відповідна система норм формує цілісну нормативну конструкцію, засновану на поєднанні загальних принципів міжнародного права та спеціальних механізмів фінансової й інституційної підтримки.

У Розділі 2 «Механізми реалізації міжнародно-правового регулювання повоєнного відновлення держави», який містить три підрозділи, здобувачем обгрунтовано та аргументовано роль міжнародних організацій, міжнародних фінансових інституцій та донорських механізмів у процесах відбудови постраждалих держав. Проаналізовано договірні механізми міжнародно-правового забезпечення повоєнної допомоги, а також особливості двосторонніх міжнародних угод у сфері повоєнної відбудови. Визначено основні проблеми сучасної інституційної системи міжнародної допомоги, серед яких дублювання функцій міжнародних інституцій, недостатня координація діяльності донорів та фрагментарність нормативно-правової регламентації. Крім того, системним недоліком сформованої договірної архітектури автором визначено відсутність єдиного кодифікаційного акта у сфері повоєнного відновлення, що зумовлює фрагментарність регулювання та прогалини в нормативному охопленні, усунення якого, на його думку, видається одним із перспективних напрямів прогресивного розвитку сучасного міжнародного права, що заслуговує на підтримку.

У Розділі 3 «Міжнародно-правові гарантії забезпечення захисту держави в повоєнний період» здобувачем проаналізовано імплементацію європейських

стандартів у національне законодавство України як один із ключових механізмів повоєнного відновлення та забезпечення сталого розвитку держави. Окрему увагу приділено міжнародно-правовим аспектам встановлення та відшкодування збитків, завданих внаслідок військової агресії, а також дослідженню правової природи міжнародних компенсаційних механізмів, зокрема Міжнародного реєстру збитків для України (RD4U). У роботі сформульовано пропозиції щодо вдосконалення міжнародно-правових та національних механізмів забезпечення повоєнного відновлення держави.

За наслідками правового аналізу правових шляхів забезпечення гарантій сталого розвитку держави в повоєнний період автором виокремлено вісім ключових правових шляхів забезпечення гарантій сталого розвитку в повоєнний період: конституціоналізацію принципів сталого розвитку, зміцнення верховенства права та незалежності правосуддя, формування комплексної законодавчої бази постконфліктного відновлення, правове забезпечення екологічної реабілітації, антикорупційне законодавство, децентралізацію та зміцнення місцевого самоврядування, соціальне законодавство на захист уразливих груп, цифровізацію публічного управління. Здобувачем також аргументовано системний зв'язок між цими складниками задля цілей забезпечення сталого розвитку держави у повоєнний період.

Висвітлення методологічної бази дослідження дало здобувачеві підстави констатувати, що досягнення мети та завдань представленої дисертаційної праці потребувало комплексного використання всіх складників методології, елементи якої у своїй сукупності дозволили забезпечити об'єктивність, всебічність висвітлення матеріалу та обґрунтованість зроблених висновків та пропозицій.

У висновках до дисертації, які відображують висновки до кожного розділу роботи, сформульовано найбільш суттєві, на думку автора, результати та положення дослідження.

Ретельне вивчення дисертації та анотації до неї надає офіційному опонентові підстави для висновку про відповідність змісту анотації основним положенням рукопису дисертації «Міжнародно-правове забезпечення повоєнного відновлення держави: теорія і практика». Дисертацію та анотацію до неї оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем, їхні тексти практично позбавлені граматичних та орфографічних помилок.

Аналіз змісту основної частини роботи та анотації до неї свідчить, що мета дисертаційної роботи досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки та практики полягає у тому, що сформульовані в дисертації пропозиції можуть бути використані: *у правотворчій діяльності* – під час проєктування й ухвалення норм законодавства України щодо залучення та використання міжнародної допомоги у сфері повоєнного відновлення, приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та вимог *acquis* ЄС, удосконалення правової бази функціонування інституційних механізмів координації відновлення, а також при розробці нових нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання відносин у сфері відшкодування збитків від збройної агресії та забезпечення гарантій сталого розвитку; *у правозастосовній діяльності* – для використання органами державної влади, залученими до процесів координації міжнародної допомоги та управління відновленням, при тлумаченні та застосуванні норм міжнародних договорів у сфері повоєнного відновлення, а також судовими органами при розгляді справ, пов'язаних із захистом майнових прав постраждалих від збройної агресії та реалізацією компенсаційних механізмів; *у науково-дослідній роботі* – як основа для подальших наукових розвідок міжнародно-правових механізмів повоєнного відновлення держави, вдосконалення понятійного апарату у сфері постконфліктного врегулювання, а також для розробки нових наукових

концепцій щодо правового забезпечення сталого розвитку держав у постконфліктний період; у *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін, підготовки методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження в цілому, необхідно зазначити, що представлена робота не позбавлена певних дискусійних положень, окремі висловлені у роботі висновки та пропозиції потребують критичного осмислення, додаткового обґрунтування або уточнення.

1. Досліджуючи договірні механізми міжнародно-правового забезпечення повоєнної допомоги крізь призму рішень міжнародних судових та квазісудових органів, зокрема Міжнародного суду ООН та Європейського суду з прав людини, автор цілком слушно зауважує на важливості сформованої ними прецедентної практики щодо тлумачення та застосування правових норм у сфері відновлення та захисту прав людини в постконфліктний період (с. 143-151 дослідження). Водночас проаналізувавши практику Європейського суду з прав людини щодо екстериторіальної юрисдикції держав здобувач не приділив достатньої уваги питанням її практичного застосування національними судами України під час розгляду справ, пов'язаних із наслідками збройної агресії, що, на думку офіційного опонента, дещо обмежило прикладний потенціал відповідного підрозділу для цілей національного правозастосування.

2. Здобувачем у дослідженні проаналізовано досвід цивільних місій Європейського Союзу у межах Common Security and Defence Policy, найбільш масштабною з яких стала місія ЄС з верховенства права в Косово (EULEX Kosovo), спрямована на підтримку реформ у сфері правосуддя, поліції та боротьби з корупцією. Автором висвітлено комплексний характер цієї місії, що передбачає її мандат у поліцейській, судовій та митній сферах (с. 131, 162 дослідження). Водночас автор оминув увагою питання співвідношення

юрисдикції таких місій із конституційними гарантіями незалежності національної судової влади держави перебування, що є принциповим питанням з погляду теорії судового права. У цьому контексті, під час публічного захисту дисертації, хотілося б почути від дисертанта більш розлогу аргументацію стосовно узгодження таких місій з конституційними гарантіями незалежності національної судової влади.

3. Визначаючи врегулювання спорів як один із найбільш технічно складних і водночас найбільш слабо розроблених елементів двосторонніх угод про повоєнну допомогу здобувач зазначає, що традиційні механізми врегулювання міжнародних спорів, зокрема посередництво, арбітраж, судовий розгляд, які добре функціонують у симетричних відносинах між рівноправними суб'єктами міжнародного права, не завжди ефективні в умовах асиметричних відносин донор-реципієнт, де сторони мають принципово різні можливості та стимули для судового захисту своїх прав (с. 173 дослідження). У цілому підтримуючи такі аргументи, на думку офіційного опонента, вони набули б більшої переконливості у разі проведення автором порівняльної оцінки ефективності цих механізмів для розгляду репараційних вимог до держави-агресора, оскільки саме ця обставина здебільшого визначає практичну придатність кожного із зазначених механізмів.

Наведені вище положення не вичерпують всього, що може стати предметом дискусії при оцінці та захисті дисертаційної роботи. Проте вони переважно стосуються дискусійних питань, не применшують належного рівня рецензованого дослідження, не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація **«Міжнародно-правове забезпечення повоєнного відновлення держави: теорія і практика»**, подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право», галузь знань 29

«Міжнародні відносини», за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Бушок Олександр Олександрович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини», за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Офіційний опонент:

**професорка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
докторка юридичних наук,
професорка**

Марина СТЕФАНЧУК

